

זכות הציבור להכריע בבחירות בעקבות אסון לאומי חסר תקדים

נייר עמדה זה עוסק בהצדקות לקיומן של בחירות לאחר אירוע של טלטלה לאומית, ובחשיבות של הקדמת הבחירות ועריכתן גם בעת מלחמה. מצד אחד, ניכר שברור לרוב הציבור ולרוב ההנהגה הפוליטית ששינוי שלטוני עמוק מתחייב בעקבות האסון והמחדל של ה-7 באוקטובר. סקרי דעת קהל לפיהם רוב גדול בציבור תומך בקיום בחירות לאחר המלחמה מלמדים על כך בצורה ברורה.¹ מצד שני, במצב הנוכחי, כאשר המלחמה עדיין בעיצומה, עמדה רווחת בשיח הציבורי ביחס לבחירות היא שאין לעסוק בכך כרגע, שעיסוק כזה עלול לפגוע בלכידות החברה הישראלית בשעתה הקשה, וגרוע מכך, לעורר מחלוקות וקיטוב פוליטי. מטרת נייר עמדה זה היא להציף את נושא הקדמת הבחירות בצורה מושכלת, על מנת להתכונן כראוי ל"יום שאחרי המלחמה" ולחדד מדוע הקדמת הבחירות היא לא רק אפשרית אלא גם מוצדקת וחיונית.

עמדת מכון זולת היא שיש להקדים את הבחירות בעקבות אסון ה-7 באוקטובר, דווקא בשל עומק המשבר המטלטל את החברה הישראלית מאז. במשבר לאומי עמוק ומתמשך, יש לשמוע מן הציבור עצמו באשר להנהגה הרצויה בעיניו לשיקום החברה והמדינה. במצב הנוכחי הממשלה משוללת אמון הציבור, ובדחיית קיומן של בחירות נפגעת זכותם של האזרחים להשפיע על סדרי העדיפויות הלאומיים ביום שאחרי.

הנייר מחולק לארבעה חלקים. החלק הראשון מסביר מדוע הטלטלה שעברה מדינת ישראל במאורעות ה-7 באוקטובר ובמלחמה שהחלה בעקבותיהם מחייבת את הקדמת הבחירות. החלק השני מסביר מדוע הקדמת הבחירות מתחייבת בהינתן שערוצים מוסדיים אחרים (שינוי הרכב הממשלה הנוכחית ו/או הצבעת אי-אמון קונסטרוקטיבי) לא צפויים לתת מענה לצורך בהיערכות מחודשת של המערכת הפוליטית (וממילא הסיכוי להתממשות שלהם היא קלושה). בהמשך לכך, גם אם מוסכם שיש הצדקה עקרונית להקדמת הבחירות, עולה השאלה האם ראוי לערוך בחירות בזמן מלחמה ומשבר, ובכך יעסוק החלק השלישי של המסמך. בהקשר זה יציג הנייר דוגמאות הממחישות שלאורך ההיסטוריה התקיימו בחירות בישראל בזמן משבר ומלחמה, ובמספר מקרים אף הוקדמו בנסיבות שכאלו. החלק הרביעי מציע מה צריך לקרות בפועל.

א. מאורעות ה-7 באוקטובר מחייבים הליכה לבחירות

מאורעות ה-7 באוקטובר הם האירוע הטראומטי ביותר שחוותה החברה הישראלית מאז קום המדינה. הם מערערים באופן יסודי את האופן שבו התנהלה מדינת ישראל - הן במישור הפוליטי הן במישור של התנהלות מערכות המדינה, הצבא, השירותים הציבוריים וכו'.

שלטון העם הוא עיקרון יסוד בדמוקרטיה. בהתאם לעיקרון זה, הציבור בוחר את מנהיגיו ומעניק להם את הסמכות למשול בשמו ולמענו. זכות היסוד האזרחית לבחור הנהגה בבחירות דמוקרטיות מאפשרת

¹ אטילה שומפלבי, [שורה תחתונה: בחירות](#), X (טוויטר לשעבר) (7.12.2023).

לאזרחים לבטא את העדפותיהם בנוגע לניהול חייהם במדינה ולהביע את אמונם בהנהגה ובמוסדות השלטון. האירועים המטלטלים שחוותה המדינה ב-7 באוקטובר הביאו לכך שבכלל חלקי החברה הישראלית ברור לחלוטין שמה שהיה הוא לא מה שיהיה. לכן, ישנו פער שלא ניתן לגישור בין הסוגיות והשאלות שהחברה הישראלית צריכה להתמודד איתן בשעה זו, לבין הנציגות הפוליטית המכהנת, שנבחרה בנובמבר 2022 בהקשר של סוגיות ושאלות שונות לחלוטין. פער זה מצדיק את הקדמת הבחירות למועד קרוב ככל הניתן.

הבחירות שהתקיימו בנובמבר 2022 (וכך גם ארבעת סבבי הבחירות שהתקיימו ב-2019-2021),² סבבו בעיקרן סביב שאלת התמיכה או ההתנגדות לכך שבנימין נתניהו יכהן כראש ממשלה למרות שהוא עומד למשפט על פרשות שחיתות. העיסוק בסוגיות מדיניות וביטחוניות נדחק הצידה, ולא התחולל כל דיון ציבורי משמעותי סביב השאלה של אופן ההתמודדות עם סוגיית הסכסוך הישראלי-פלסטיני. סקר המכון לדמוקרטיה מאוגוסט 2022 מעיד כל כך בצורה ברורה: 12% מהנשאלים דיווחו אז כי עמדת המפלגה בנושאי חוץ ובטחון היא הנושא המשפיע ביותר על העדפת ההצבעה שלהם (זאת לעומת עמדת המפלגה בנושאי יוקר מחיה וכלכלה (31%), זהות מנהיג המפלגה (17.5%), ועמדת המפלגה בנושא דת ומדינה (15%)).³ במילים אחרות, על הכנסת והממשלה שנבחרו לפני כשנה לקבל החלטות מכריעות בנושאי חוץ ובטחון, למרות שנבחרו על רקע של דיון ציבורי בשאלות אחרות.

הפער בין השאלות בהן עסקו בחירות 2022 וההכרעות הנדרשות לאחר ה-7 באוקטובר הוא חריף במיוחד, משום שאנו ניצבים כעת בפני מה שמכונה במדעי החברה "צומת קריטי"⁴ - רגע היסטורי ייחודי שבו נפתח מרחב אפשרויות הפעולה, שלהכרעות שמתקבלות בו יש השפעה ארוכת טווח משום שקשה לסגת מהן או לשנותן. התקופה הנוכחית היא צומת קריטי משום שבמסגרתה תצטרך ישראל לקבל החלטות עקרוניות במישור המדיני והביטחוני. החלטות אלו ישפיעו באופן דרמטי על המשך הסכסוך הישראלי-פלסטיני ועל הזדמנויות לשיתוף פעולה אזורי. להכרעות שיתקבלו בשמינו - לדוגמה, באשר לשאלה של מי יחזיק בשליטה ברצועה - עשויות להיות השלכות ארוכות טווח. התקופה הנוכחית היא גם צומת קריטי ביחס לשאלות פנים - לדוגמה, האם וכיצד ישוקמו יישובי עוטף עזה וכן יישובי הצפון המפונים, וכיצד יש לטפל בחולשות היסודיות של השירותים הציבוריים בישראל, שנחשפו באופן כואב במיוחד בעקבות אירועי ה-7 באוקטובר.

מובן מאליו שישנם מקרים רבים בהם ממשלות נבחרות נדרשות להכריע בשאלות שלא עמדו על הפרק בעת שהתקיימו הבחירות. יש לכך הצדקה משום שהציבור בוחר את נציגיו לא רק כ"שלוחים" שאמורים לייצג את עמדותיו בסוגיות ידועות (delegates), אלא גם כ"נאמנים" (trustees) שבידיהם הוא מפקיד את הסמכות לפעול למען האינטרס הציבורי בהתאם לשיקול דעתם המיטבי. אולם הצדקה

² מיכל שמיר וגדעון רהט, ארבע מערכות בחירות בשנתיים: משבר ייחודי או חזון לבאות?, בתוך מיכל שמיר וגדעון רהט (עורכים), *הבחירות בישראל 2019-2021*, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, עמ' 19-50.

³ תמר הרמן ואור ענבי, *אחד מכל ארבעה ישראלים מתלבטים עבור מי להצביע*, המכון הישראלי לדמוקרטיה (31.8.2022).
⁴ Capoccia, Giovanni. "Critical Junctures." In Orfeo Fioretos, Tullia G. Falletti, and Adam Sheingate (eds.) *The Oxford Handbook of Historical Institutionalism*, 89-106, Oxford University Press, 2016.
<https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199662814.013.5>

זו לא מתקיימת כיום בישראל, משום שהממשלה אינה נאמנה על רוב הציבור בישראל. סקרי דעת הקהל שנערכים על ידי גופים שונים משקפים תמונה דומה של אי אמון עמוק בממשלה. למשל, בסקר מכון אקורד בנובמבר הביעו 79% מהנשאלים אמון נמוך בשרי הממשלה (75% הביעו אמון נמוך בראש הממשלה).⁵ אי האמון של הציבור בממשלה בא לידי ביטוי גם בסקרי מכון Kantar שפירסם העיתונאי אטילה שומפלבי, לפיהם למעלה מ-60% מהציבור תומכים באופן עקבי בהקדמת הבחירות לאחר המלחמה (בעוד כ-15% מתנגדים והשאר ללא דעה).⁶

משבר האמון הממחיש את הצורך בהקדמתן של הבחירות נוגע כמובן גם לעמדת הציבור בנוגע לאופן שבו הממשלה מנהלת את המשבר לאחר אירועי ה-7 באוקטובר. כך למשל, בסקר של המכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן, שנערך בשבוע השישי למלחמה, 73% מהמשיבים הביעו אי-שביעות רצון מהממשלה ומראש הממשלה.⁷ משבר האמון בא לידי ביטוי גם בתמיכה רחבה בציבור בכך שלא הממשלה אלא קבינט אזרחי יוביל את ההתמודדות עם מצב החירום. בסקר של מכון זולת בשיתוף המכון לחירות ואחריות שנערך בסוף נובמבר, 70% מהציבור תמכו בהסדר כזה (51% במידה רבה ו-19% נוספים במידה בינונית). גם בסקר של המכון לדמוקרטיה מתחילת נובמבר 61% מהמשיבים העריכו באופן שלילי את תפקוד ראש הממשלה, לעומת 22% שהעריכו אותו באופן חיובי.⁸

אם כן, הנסיבות החדשות שנוצרו בעקבות ה-7 באוקטובר מצדיקות את הקדמת הבחירות משום שהן מצריכות הכרעות וקבלת אמון מהציבור בסוגיות שהחברה הישראלית לא נדרשה להן בסבבי הבחירות שהתקיימו בשנים האחרונות. בה בעת, המשמעות שחלקים שונים בחברה מייחסים לאירועים והאופן שבו הם מגדירים את השינויים שצריכים להתרחש בעקבותיהם, אינם זהים, ובאופן טבעי הם מושפעים מהעמדות האידיאולוגיות ומהאינטרסים הפוליטיים של קבוצות שונות. הדבר נכון הן ביחס לשאלות במדיניות החוץ והן ביחס לשאלות במדיניות הפנים. המבנה הנוכחי של המערכת הפוליטית מושגת על מערכות בחירות שבהן כלל לא ניתנה תשומת לב לשאלות המהותיות הללו, ולכן יש הצדקה לחזור לציבור הישראלי, להציף בפניו את העמדות השונות שקיימות ביחס אליהן, ולאפשר לו לבטא כראוי את העדפותיו ביחס אליהן באמצעות בחירות לכנסת.

ב. האם יש אפשרות אחרת?

גם אם הקדמת הבחירות מוצדקת, מדובר על אירוע שמצריך משאבים כלכליים וחברתיים רבים ועלולים להיות לו מחירים, כמו למשל החרפת הקיטוב הפוליטי. לכן, חשוב לבחון האם יש אלטרנטיבה שהשלכותיה יהיו פחות אקוטיות. במסגרת החוקית הקיימת במדינת ישראל, קיימות באופן תיאורטי שתי דרכים מרכזיות נוספות שבמסגרתן המערכת הפוליטית תוכל להיערך מחדש לאור השאלות שנפתחו מחדש ב-7 באוקטובר. הראשונה, שינוי הרכב הממשלה על ידי ראש הממשלה המכהן, בנימין

⁵ ממצאי סקר עמדות הציבור בעקבות מלחמת חרבות ברזל בנוגע לסוגיית החטופים והשבויים, למציאות המדינית-ביטחונית ולמוסדות השלטון, מכון אקורד (12-13.11.2023)

⁶ שומפלבי, שורה תחתונה: בחירות, X (טוויטר לשעבר) (7.12.2023).

⁷ הסקר שמדאג את בן גביר וסמוטריץ'?: משרדי האוצר והביטחון לאומי בתחנית שביעות רצון הציבור, וואלה (24.11.2023)

⁸ סקר בזק "חרבות ברזל" מס' 4, המכון הישראלי לדמוקרטיה (5-6.11.2023).

נתניהו. השנייה, החלפת ראש הממשלה, והממשלה כולה, באמצעות הצבעת אי-אמון בממשלה מצד הכנסת. אולם, שתי האפשרויות נותנות מענה חלקי, אם בכלל, לקושי שהעלה את הצורך בבחירות - נציגי הציבור המכהנים כיום בכנסת ישראל ובממשלה לא נבחרו על בסיס דיון ציבורי בשאלות היסוד שמולן החברה הישראלית ניצבת לאחר ה-7 באוקטובר. בנוסף לכך, כפי שנסביר להלן, הסיכוי שאחת מהאפשרויות תתממש לכדי שינוי פוליטי משמעותי הוא קלוש למדי.

לפי חוק יסוד: הממשלה, ראש הממשלה המכהן יכול להוביל שינוי בהרכב הקואליציה שעומדת בבסיס הממשלה. זהו מסלול שהתממש באופן חלקי כבר עתה, לאחר כניסת סיעת המחנה הממלכתי לקואליציה וכניסת נציגיה לממשלה ולקבינט המלחמה. ניתן כמובן להוביל לשינויים משמעותיים יותר במסגרת זו, כמו לדוגמה הקמת ממשלת אחדות רחבה עם "יש עתיד" וללא "עוצמה יהודית" ו"הציונות הדתית", כפי שהוצע בראשית המלחמה על ידי ח"כ יאיר לפיד. ממשלה כזו עשויה להגביר את האמון הציבורי בממשלה ובעומד בראשה, אולם עד כה אפשרות כזו נפסלה על ידי ראש הממשלה, משום שהיא מערערת את בסיס התמיכה הפוליטי שלו. המשמעות היא שהסיכוי לשינוי שלטוני מהותי באמצעות מסלול זה היא קלושה.

חוק יסוד: הממשלה מגדיר גם את האפשרות להחליף את הממשלה המכהנת כאשר הכנסת מביעה בה אי-אמון. מאז שנת 2014 הפלת הממשלה מחייבת העברה של הצעת "אי-אמון קונסטרוקטיבי";⁹ שמחייבת אישור במקביל של ממשלה אלטרנטיבית, ובכלל זה של קווי היסוד של הממשלה החדשה ושל חלוקת התיקים במסגרתה. כך, האפשרות להחלפת הממשלה באמצעות הצבעת אי-אמון הפכה לתיאורטית בעיקרה. האפשרות של הקמת ממשלה חדשה על יסוד אי-אמון קונסטרוקטיבי נדונה גם היא בתקשורת,¹⁰ כאשר ההנחה הייתה שתיתכן הקמת ממשלה חלופית בתמיכת האופוזיציה יחד עם מספר קטן של חברי כנסת מהאגף המתון בליכוד ו/או בהובלת שר הבטחון גלנט. בפועל, כפי שהסביר לאחרונה פרופ' ראובן חזן,¹¹ הדרישה הקיימת בחוק בישראל מחייבת למעשה שכל שותפי הקואליציה האלטרנטיבית יגיעו ביניהם להסכמים קואליציוניים מפורטים עוד לפני הגשת הצעת אי-האמון. כאמור, דרישה זו הופכת את האפשרות להעביר הצעת אי-אמון קונסטרוקטיבית לבלתי ריאלי.

בהינתן שלא צפויה יוזמה של ראש הממשלה לשינוי מהותי בהרכב הממשלה, ושההיתכנות של חילופי ממשלות באמצעות אי-אמון קונסטרוקטיבי היא זניחה, הקדמת הבחירות היא האמצעי היחיד בו השינויים הדרמטיים שהתרחשו מאז ה-7 באוקטובר יכולים לבוא לידי ביטוי פוליטי. מעשית, הקדמת הבחירות יכולה להתרחש במידה והכנסת תחוקק חוק להתפזרות הכנסת, בכפוף לכך שיושג לכך רוב של 61 חברי כנסת (בדומה לחוק שעל בסיסו פוזרה הכנסת והוקדמו הבחירות בשנת 2022, לדוגמה).¹² מובן מאליו כי גם מימושה של אפשרות זו, כמו האפשרויות האחרות, מוטל בספק, שכן מדובר על

⁹ גדעון רהט, חן פרידברג ואסף שפירא, [הצבעת אי-אמון קונסטרוקטיבי: שאלות ותשובות](#), המכון הישראלי לדמוקרטיה (16.11.2023).

¹⁰ לדוגמה, אודי זומר, [איך מחליפים את נתניהו בעיצומה של המערכה?](#), מעריב (13.11.2023).

¹¹ מיכאל מירו, [פרופ' ראובן חזן: אי-אמון קונסטרוקטיבי יצליח רק כשהיה ברור שפיזור הכנסת ודאי](#), YouTube (16.11.2023).

¹² עופר קניג וחן פרידברג, האם הכנסת מפזרת את עצמה לדעת?, [פוליטיקה 22](#) (2013), עמ' 27-50; אסף שפירא, [מאחורי פיזור הכנסת](#), המכון הישראלי לדמוקרטיה (20.6.2022).

מהלך שמסכן את כוחן הפוליטי של הסיעות הקיימות ואת המשך הכהונה של חברות וחברי הכנסת המכהנים. במסגרת חקיקה להתפזרות הכנסת יקבע גם מועד חדש לבחירות, שיצטרכו להתקיים בתוך לא יותר מחמישה חודשים.

למרות שהקדמת הבחירות היא צעד מתבקש במידה רבה לאור כל האמור לעיל, יש לתת את הדעת גם לחסרונות ולסיכונים שעלולים להיות כרוכים בצד כזה (אך אינם מצדיקים הימנעות ממנו):

(1) עלות תקציבית וכלכלית - העלות של בחירות בישראל היא כשלושה מיליארד ש"ח.¹³ זו עלות משמעותית מאד, שנגזרת מהעלות התקציבית הישירה (שעשויה להיות גבוהה יותר בתנאים של גיוס מילואים נרחב שיצריכו משאבים ארגוניים משמעותיים יותר מהרגיל) ומהעלות הכלכלית העקיפה, כלומר הפגיעה בפעילות הכלכלית (שעשויה להיות נמוכה מהרגיל בגלל הפגיעה מלכתחילה בפעילות המשק בעקבות המלחמה). בכל מקרה, בהקשר של ההשלכות הכלכליות של המלחמה מדובר על עלות נמוכה יחסית, ובהינתן הסוגיות שעומדות על הפרק מדובר על עלות מוצדקת מאד.

(2) מגבלות הפעולה של ממשלת מעבר - התפזרות הכנסת תביא לכך שהממשלה המכהנת תהפוך באופן מיידי לממשלת מעבר. לפי פסיקת בית המשפט, ממשלת מעבר מוגבלת בהיבטים מסוימים של פעולתה, בייחוד בכל מה שקשור למינוי בכירים, וחלה עליה "חובת איפוק".¹⁴ אולם מעבר לזה, ממשלת מעבר אמורה להמשיך לתפקד כמו ממשלה רגילה, בכלל זה גם בכל האמור לשינויים בתקציב 2024 שעשויים להתרחש בעקבות המלחמה (תקציב 2024 כבר אושר במסגרת העברת חוק התקציב הדו-שנתי לשנים 2023-2024). לפי פסיקת בית המשפט, ממשלת מעבר גם מוגבלת בפעולתה באשר לקבלת הכרעות מדיניות משמעותיות (בשנת 2001, בזמן ממשלת המעבר שבראשה עמד אהוד ברק, פסק בית המשפט העליון כי הסכם מדיני יהיה חייב באישור הכנסת). מגבלה זו על ממשלת מעבר תואמת את נקודת המוצא של הנייר, לפיה ראוי שהכרעות מדיניות משמעותיות בעקבות 7 באוקטובר יתקבלו לאחר שיתקיימו בחירות חדשות.

(3) החרפת הקיטוב הפוליטי - אחת הטענות המרכזיות נגד הקדמת הבחירות היא שהתפזרות הכנסת תביא לכך שהמערכת הפוליטית תתמקד בקמפיין פוליטי שיפגע ביכולת שיתוף הפעולה בין המפלגות השונות, בפרט בין "המחנה הממלכתי" והליכוד, ויביא להחרפת הקיטוב בשיח הציבורי. בניגוד לשני החסרונות הקודמים, שהשלכותיהם מוגבלות ו/או הם ברי פתרון, להחרפת הקיטוב הפוליטי אין פתרון פשוט. עם זאת, ראוי להדגיש כי בשורש הסיכון להחרפת הקיטוב הפוליטי עומדת ההתנהגות של המפלגות והשחקנים הפוליטיים - מידת הקיטוב תלויה במידה רבה ביחס של הפוליטיקאים כלפי יריביהם, במידת הנכונות שלהם להימנע מדה-לגיטימציה כלפי היריבים, ואף לשתיף עימם פעולה, למרות התחרות הפוליטית.¹⁵ כמו כן, ראוי לזכור כי מאחורי

¹³ ג' ליאור וסיון חילאי, [15,000,000,000: זו העלות של חמש מערכות בחירות בשלוש וחצי שנים](#), ynet (24.10.2022).

¹⁴ עמיר פוקס ועופר קניג, [סמכויות ממשלת מעבר](#), המכון הישראלי לדמוקרטיה (7.7.2022).

¹⁵ לטם בסן-נייגט וחגי וייס, [זה אנחנו או הם: בחירות, ממשלות אחדות ואיבה בין מחנות](#), האכסניה.

הקיטוב הפוליטי עומדות אי הסכמות, לעתים חריפות, באשר לשאלות יסוד שעומדות על הפרק, וכי הבחירות לכנסת מהווה המנגנון המרכזי להתמודדות עם אי הסכמות שכאלו בדמוקרטיה הישראלית.

(4) פוליטיזציה של מדיניות הממשלה - בחירות עלולות לייצר הטיות פוליטיות בניהול מדיניות החוץ והבטחון ומדיניות הפנים בזמן מלחמה. במילים אחרות, קבלת ההחלטות של הממשלה והעומדים בראשה עלולה להיות מושפעת לא רק מהאינטרסים הלאומיים של המדינה והחברה בישראל אלא גם מהאינטרסים הפוליטיים שלהם. זהו סיכון משמעותי, שמידת התמשותו תלויה בהתנהגות של ההנהגה הפוליטית. ישנן כבר כעת עדויות לגבי פוליטיזציה של מדיניות הממשלה גם בעת הזו. לדוגמה, ההתקפות של ראש הממשלה על המחאה הציבורית ועל ראשי מערכת הביטחון והעברת הכספים הקואליציוניים למטרות פוליטיות שנויות במחלוקת למרות הביקורת הציבורית. מצד אחד, עדויות אלו ממחישות את הסכנות הכרוכות בהחרפת הפוליטיזציה של מדיניות הממשלה בעת הזו; מצד שני, הן מלמדות על כך שמדיניות הממשלה מושפעת כבר עתה מאינטרסים פוליטיים, גם בהיעדר קמפיין בחירות רשמי, ולכן לא ברור שהקדמת הבחירות תביא לשינוי מהותי בהיבט זה. הקדמת הבחירות גם עשויה לסייע בהיבט זה, משום שבמידה והממשלה תהפוך לממשלת מעבר תחול עליה, כפי שצוין לעיל, "חובת איפוק".

ג. קיום בחירות בעת משבר לאומי

אסון ה-7 באוקטובר הוא חסר תקדים בתולדות המדינה והיא עודנה נתונה בטלטלות המשבר. יחד עם זאת, ניסיון העבר של ישראל מלמד כי היו לא מעט מקרים בהם התקיימו בחירות בזמן מלחמה או בשעת חירום, וגם שבחירות הוקדמו בזמנים כאלו יותר מפעם אחת.

מקרה בולט במיוחד הוא הבחירות שהתקיימו בשנת 1973, מיד לאחר תום מלחמת יום הכיפורים, שיש קווים מקבילים ידועים בין הטלטלה שחוללה לבין הטלטלה של אירועי ה-7 באוקטובר. בחירות 1973 היו אמורות להתקיים בסוף אוקטובר 1973, אולם נדחו בעקבות פרוץ המלחמה והתקיימו בסוף חודש דצמבר של אותה שנה. מלחמת יום הכיפורים אמנם ארכה מעט פחות משלושה שבועות, אולם גם לאחר סיומה נותרה ישראל במצב חירום ומתיחות ביטחונית במשך מספר חודשים, עד לחתימת הסכמי ההפרדה עם מצרים (ינואר 1974) וסוריה (מאי 1974). בהתאם לכך נותר גם גיוס מילואים נרחב (לפי נתוני צה"ל גויסו ב-1973 82% מחיילי המילואים) שנמשך גם בזמן הבחירות.¹⁶ מעבר לדמיון בהיקף המילואים הנרחב, ברור שגם בחירות 1973 התקיימו בצל הטראומה חסרת התקדים של המלחמה.

מקרה נוסף, כעשור לאחר מכן, הוא בחירות 1984 שהתקיימו בזמן מלחמת לבנון הראשונה. בחירות אלו התרחשו לאחר פרישתו של מנחם בגין מראשות הממשלה והחלפתו על-ידי יצחק שמיר, על רקע השקיעה של ישראל ב"בוץ הלבנוני" והחרפת המשבר הכלכלי (משבר מניות הבנקים בסוף 1983 ובעקבותיו החרפה נוספת באינפלציה). במקרה זה הבחירות הוקדמו בעקבות מצב המלחמה והמשבר,

¹⁶ דובר צה"ל, [בקשתך למידע בנושא גיוס במלחמת יום כיפור](#) (31.5.2021).

באמצעות החלטה של הכנסת על פיזור (למרות התנגדות הממשלה),¹⁷ והתקיימו בהצלחה במהלך המלחמה והמשבר. בעקבות בחירות 1984 כוננה ממשלת האחדות הראשונה, שהובילה את הנסיגה מלבנון לרצועת הביטחון ויישמה את התוכנית לייצוב המשק ב-1985. במילים אחרות, הבחירות ב-1984 יצרו תנאים פוליטיים שאיפשרו שינויי מדיניות משמעותיים הן במדיניות החוץ הן במדיניות הפנים של מדינת ישראל.

גם בשני העשורים האחרונים יש מקרים רבים בהם בחירות התקיימו בזמן של משברים ביטחוניים ואחרים. לדוגמה, רצף הבחירות בשנים 2019-2021 התקיים בזמן מגפת הקורונה, מצב חירום בריאותי חסר תקדים שחייב נקיטת צעדים חסרי תקדים מצד הממשלה כמו סגרים ומבצעי חיסון לאומיים למניעת התפשטות המגיפה. עשור לפני כן, בחירות 2009 התקיימו בשיאו של המשבר הכלכלי העולמי (בדיעבד אנו יודעים כי באופן יחסי כלכלת ישראל נפגעה בצורה קלה יחסית בעקבות משבר זה, אך הבחירות התקיימו לפני שניתן היה לדעת זאת).

ישנם שני מקרים נוספים בהם לא רק שהתקיימו בחירות בזמן משבר מדיני-ביטחוני, אלא הן גם הוקדמו בעקבות משבר זה. המקרה הראשון הוא בחירות 2006 שהתקיימו בעקבות יישום תכנית ההתנתקות, שהוביל להתפרקות הקואליציה שבראשה עמד ראש הממשלה דאז אריאל שרון ולהחלטת הכנסת על פיזור.¹⁸ בחירות אלו היו למעשה תולדה של שינוי המדיניות היסודי שעמד בבסיס תכנית ההתנתקות, שהוביל לשינוי במערך הכוחות הפוליטי. המקרה השני הוא בחירות 2001, שהוקדמו על רקע כשלון ועידת קמפ דייוויד ופרוץ האינתיפאדה השנייה, לאחר שהממשלה בראשות אהוד ברק כיהנה פחות משנה וחצי. בחירות 2001 היו רק לראשות הממשלה (זו הייתה הפעם השלישית והאחרונה בה התקיימו בחירות ישירות לראשות הממשלה, והפעם היחידה בה בחירות כאלו התקיימו בנפרד מהבחירות לכנסת), ומבחינה זו הן כמובן שונות מבחירות המבוססות על התפזרות הכנסת. עם זאת, הן הובילו לשינוי מהותי בהרכב הממשלה. במידה רבה, בחירות 2001 משקפות מצב מקביל לזה שמולו ישראל ניצבת בעקבות 7 באוקטובר: בסוף שנת 2000, עם כישלון המהלכים המדיניים ופרוץ האינתיפאדה, תמונת המצב בזירה הישראלית-פלסטינית השתנתה באופן רדיקלי והנחות היסוד של הממשלה טרם האירועים התערערו באופן יסודי.

ברור שאף אחד מהמקרים הללו לא דומה בכל הפרמטרים למקרה הנוכחי, וגם אין זה סביר שיהיה דמיון שכזה. אבל השאלה היא האם ישראל מסוגלת לקיים בחירות בתקופת מלחמה וחירום, והתשובה היא כן - ההיסטוריה הרחוקה והקרובה ממחישה זאת היטב. העבר מלמד כי למדינת ישראל יש את הכלים המתאימים ברמה המנהלית לערוך בחירות בזמן חירום ובתנאים של גיוס מילואים נרחב (לדוגמה באמצעות המנגנונים הקיימים של "מעטפות כפולות" לחיילים), וכי גם בזמן בחירות ממשלות מעבר בישראל תפקדו באופן אפקטיבי מול אתגרים ביטחוניים, כלכליים ואחרים.

¹⁷ קניג ופרידברג, האם הכנסת מפזרת את עצמה לדעת?, עמ' 42.
¹⁸ קניג ופרידברג, האם הכנסת מפזרת את עצמה לדעת?, עמ' 44-45.

ד. אז מה צריך לקרות בפועל?

השבר הטקטוני שיצרו אירועי ה-7 באוקטובר ביחס לשאלות מולן ניצבת החברה הישראלית מצדיק את הקדמת הבחירות, וניסיון העבר מלמד כי מדינת ישראל יודעת לקיים בחירות בשעת חירום ולתפקד במהלכן באופן אפקטיבי. את ההחלטה לגבי הקדמת הבחירות ראוי לקבל כבר עכשיו, בין אם המלחמה תסתיים בתוך מספר שבועות או חודשים ספורים, ובין אם תארך זמן רב יותר. במידה והמלחמה תסתיים במהירות, אין כל סיבה שבחירות לא יתקיימו מיד לאחריה, בדומה למצב שהתרחש לאחר מלחמת יום כיפור ב-1973, על מנת שהציבור יוכל להיות שותף בהכרעה לגבי עתידה של מדינת ישראל לאחר המלחמה. במידה והמלחמה תתארך, הדבר ישקף מצב ביטחוני מתמשך שיהיה דומה יותר לזה שאליו נקלעה ישראל במהלך מלחמת לבנון הראשונה. במצב זה קיום בחירות חיוני לא פחות, על מנת שלציבור תהיה השפעה על אופן ומועד סיום הלחימה. מיותר לציין כי בכל מקרה יחלפו כמה חודשים מרגע ההחלטה עד לקיום הבחירות וההקמה של קואליציה וממשלה.

לסיכום, עמדת מכון זולת היא שראוי שהכנסת תכריז כבר עתה על התפזרותה, ובקונצנזוס רחב ככל הניתן. הכרזה כזו תאפשר לנבחר הציבור לבטא את אחריותם למחדלי ה-7 באוקטובר ובעיקר את הכרתם בכך שהם והמדיניות שהם מבקשים לקדם בנסיבות החדשות, צריכים לעמוד מחדש לבחירת הציבור. בהמשך לכך, יש לקיים קמפיין בחירות קצר וממוקד בסוגיות "היום שאחרי" – בחזון ובמדיניות שהמפלגות השונות מציעות במישור המדיני-ביטחוני ובמישור הכלכלי-חברתי לשיקום מהשלכות אסון אוקטובר והמלחמה בחזיתות השונות. הנחת היסוד הדמוקרטית היא שהציבור ידע לא רק לבחור במפלגה שעם חזונה ומצעה הוא מסכים, אלא גם שייקח בחשבון בשיקולי ההצבעה שלו מי מקרב המפלגות היו מוכנות לקחו אחריות על מחדל ה-7 באוקטובר באמצעות תמיכה בהתפזרות הכנסת, ומי מהן נמנעה מהחרפת הקיטוב הפוליטי ודבקה בקמפיין פוליטי אידיאולוגי וענייני. בחירות מוקדמות הן לא רק חובה במציאות החדשה, אלא גם הזדמנות להתנעה מחדש של המערכת הפוליטית והחברתית בישראל בעקבות האסון הכבד בתולדותיה.

כתיבה: ד"ר רונן מנדלקרן